

Læringsmål:

Når du har arbeidet med dette kapitlet, skal du kunne

- forklare hva en roman er, og hvordan den skiller seg fra en novelle
- beskrive hvordan romaner kan være bygd opp på forskjellige måter
- tolke tema og budskap i en roman
- forklare forskjellen på en anmeldelse og en analyse

8 Roman

Bokanmeldelse:
en tekst som både omtaler innholdet og vurderer sterke og svake sider ved en bok

Etter at Anders Halvorsen hadde lest ferdig romanen *De som ikke finnes* av Simon Stranger, skrev han denne bokanmeldelsen:

«Jeg synes dette var en fin og spennende bok. Jeg leser egentlig ikke bøker, og hvis jeg leser bøker, leser jeg bare faktabøker. Jeg synes Simon Stranger er en dyktig forfatter etter hva jeg har sett hittil. Jeg likte sånn sirka alt, bortsett fra når han skriver hvor mange som er hjemløse i verden og sånt. Det hadde vært greit om han skrev et lite avsnitt, men når han skriver to sider, mister man ganske fort lysta på å lese videre. Jeg selv måtte stoppe for å ta meg en pause før jeg kunne begynne igjen. Jeg likte spesielt at han skriver i nåtid, men også ser tilbake, og måten han beskriver omgivelsene og menneskene på.»

Bokanmeldelsen ble publisert på nettsidene til UPrisen.

TENK OVER

Hva skal til for at du skal like en roman, og ikke vil legge den fra deg før du har lest den ferdig?

Anders har mange reflekterte meninger om boka han har lest, og han er klar over at den ikke er en faktabok. Selv om han liker faktatekster best, kritiserer han romanen for å inneholde for mye fakta. Når vi leser en roman, forventer vi å bli tatt med inn i en oppdiktet historie, inn i et eget univers. Hvis forventningen blir brutt med en faktatekst, kan det hende noen synes leseopplevelsen blir litt ødelagt. Du har sikkert lært at det er forskjell på å lese for å lære, lese for å gjøre, og lese for å oppleve. Når vi leser en roman, leser vi først og fremst for å oppleve.

OPPGAVER

- 1 Fortell om den beste leseopplevelsen du noen gang har hatt. Hvilken type tekst leste

du? Hva var det som gjorde at du likte det? Leste du selv, eller ble du lest for?

Hva kjennetegner romansjangeren?

En roman er en fortelling som fyller en hel bok, noen ganger til og med flere. Romanforfatteren har stor plass til å la oss bli kjent med flere personer over lengre tid og på forskjellige steder. På den måten blir opplevelsen annerledes enn når du leser en kort novelle hvor mye skal sies på liten plass. Felles for alle romaner er at de er oppdiktet, og at de blir sett på som kunst, som skjønnlitteratur eller fiksjonstekster. Vi leser romaner først og fremst for å få en opplevelse, men en roman kan også være lærerik, gjøre oss interesserte i en spesiell sak, eller få oss til å forandre meningene våre.

En novelle har vanligvis få personer, foregår over kort tid og på få steder. En roman kan derimot ha mange personer med, handlingen kan strekke seg over lang tid og foregå mange ulike steder. Enkelte romaner handler om hele livet til en person, eller de kan inneholde en hel slektshistorie. Det kan også være flere hovedpersoner og flere handlinger i en roman. Selv om en roman er en lang oppdiktet fortelling, kan handlingen noen ganger være basert på virkelige hendelser.

Akkurat som i andre typer fortellinger, oppstår det et problem som må løses, eller en konflikt. Dette setter i gang handlingen i romanen. Spenningen bygger seg gradvis opp, og vi finner gjerne flere spenningsstopper før det avsluttende spenningshøydepunktet.

P

KJENNETEGN PÅ EN ROMAN

- Det er en lang, oppdiktet fortelling.
- Handlingen kan foregå over lang tid og på mange steder.
- Det kan være mange personer med.
- En konflikt som må løses, setter i gang handlingen.
- Handlingen følger en spenningskurve.
- Handlingen kan være basert på virkelige hendelser.

F

Forfatteren Simon Stranger er født i 1976 og bor i Oslo. Han debuterte i 2003, og har skrevet mange romaner, både for voksne og ungdom. I 2009 kom ungdomsromanen *Barsakh* og i 2012 *Verdensredderne*. *De som ikke finnes* kom i 2014, og har samme hovedpersoner som de to andre nevnte romanene.

FØR DU LESER

Tenk deg at du er alene i et land der du ikke kjenner noen. Hvordan kjennes det? Smak på begrepet *papirløs flyktning*. Hva betyr det? Skriv uavbrutt i to minutter om hva du tror det betyr.

Dette har skjedd: Emilie er 18 år og bor i Bærum utenfor Oslo. En dag får hun besøk av Samuel, en gutt hun traff tre år tidligere, på en ferie på Gran Canaria. Da var han båtflyktning, og ble etter hvert tvangssendt tilbake til Ghana. Samuel har nå kommet seg til Norge på ulovlig vis, og han ber om Emilies hjelp til mat og et sted å være.

Emilie risikerer fengsel om hun blir tatt for noe ulovlig en gang til, for hun har vært arrestert tidligere. Hun lar Samuel dusje og spise, og så ber hun ham om å forlate huset. I desperasjon tar han med seg smykkene til moren hennes. Men sammen med kjæresten, Antonio, klarer Emilie å oppspore ham på Oslo S og få smykkene tilbake.

EKSEMPELTEKST

De som ikke finnes

MENS DU LESER

Hvor er Samuel, og hvor har han vært tidligere?

Så fremmed en by kan være når man kommer dit alene, uten å vite hvor man skal sove eller hvor man kan få mat. Det eneste Samuel vet, er at hvert eneste menneske han møter kan være en fare, en som forteller politiet om ham.

Det er snart et døgn siden han ga Emilie posen med smykkene. Det hadde ikke gitt ham den følelsen han hadde håpet på, og da han gikk bort derfra, hadde han spurt seg selv hvor lurt det egentlig var. Hvordan skulle han skaffe penger til mat nå? I Amsterdam hadde han blitt plassert i en leilighet, fått hjelp til å finne jobber og hatt romkamerater med samme skjebne. Her har han ingen. Det eneste mennesket han kjenner i denne byen, er Emilie, og henne har han skremt bort med mørket sitt og desperasjonen sin. Henne har han ledd ut og skremt vekk, før han til slutt stjal fra henne. Hva nå, Samuel? sier han til seg selv. Nå har du ingen.

Han går gjennom gatene og føler seg som et romvesen som betrakter byen utenfra, og som ser på alle menneskene.

Alle livene deres er som livene på en annen planet.

Alle tankene deres.

Alle posene, med ferskt brød fra et bakeri, med en ny silkebluse som de gleder seg til å prøve foran speilet hjemme.

MENS DU LESER

Hva tror du har skjedd med Samuel før han kom hit? Hvordan har han skadet fingrene?

Alle veskene deres, med førerkort og VISA-kort som blir trukket på kafeer, kinoer og restauranter i Norge og i utlandet.

Det verker i fingrene. Hadde han vært som alle de andre i byen, da hadde han dratt til legen. Da hadde han fått tatt et røntgenbilde av hånden, fått sårsalve, bandasje, en sykemelding, men han er ikke som dem. Fingrene må bare verke, for heller ikke de finnes. Verkingen finnes ikke. Smerten hans finnes ikke.

*

Sent på kvelden finner Samuel seg en plass under en betongbro. Han spiser litt av maten Emilie ga ham, legger seg til å sove på biter av betong og grus og våkner av en trailer som kjører på broen like over ham. Det verker i hånden. Han ser to uteliggere som krangler om noe, slår og roper til hverandre. Samuel spiser resten av maten, børster asfaltstøvet bort fra dressen og går videre gjennom byen. Hele morgenen og formiddagen går han, forsøker å virke naturlig, ikke flakke for mye med blikket. Bare gå, mens magen rumler. Forbi fortauskafeer der folk sitter med en kopp cappuccino og en smarttelefon. Noen med lukkede øyne i sollyset. Han fortsetter forbi sjapper med kebab og pizza, slik han kjenner dem igjen fra Amsterdam, og kommer til en rød mursteinskirke som ligger like ved en elv. Alt er over. Han kjenner det. YOU HAVE ARRIVED AT YOUR DESTINATION.

Samuel går over elven og rundt et veltet piletre, med grener og blader han kan gjemme seg bak. Han skyller hendene i vannet og vasker ansiktet. Solen glitrer i overflaten. Hvorfor leve? tenker han. Hvorfor ikke bare gi opp? Hvorfor skal han spise, når sulten bare vil komme tilbake igjen litt seinere for å plage ham? Hvorfor skal han forsøke, gang på gang, for å finne en vei, en mulighet, når hver eneste utvei bare er midlertidig, ulovlig, umulig! Når alt han møter er stengsler, hindre, forbud, grenser?

Samuel vasser uti. Først én sko, så den neste. Vannet surkler ned i sålene. Det er kaldt, som vannet i springen.

Han tar et skritt til.

Enda et.

Står der i den slitne dressen, med vann opp til knærne.

En and kommer svømmende mot ham, med skimrende grønt hode. Den kikker skremt på ham, men kommer likevel nærmere. Så hører Samuel en lyd like bak seg. Det står en gutt bak ham. Utenlandsk, fra Iran eller Irak, kanskje. En ung gutt med kort, mørkt hår, posete bukser og en vid genser. (...)

MENS DU LESER

Hvilket problem er det Emilie har, tror du?

Emilie låser opp ytterdøren og går inn i gangen, nervøs for at foreldrene skal ha kommet hjem mens hun var i byen med Antonio.

Det har de ikke.

Hun tørker smykkene, først med en fuktig klut og så med en tørr, før hun legger dem tilbake der de lå. Som om de aldri hadde vært borte. Hun legger håndkleet som Samuel har brukt i skittentøykurven, og vasker over kjøkkenbenken for å fjerne alt som kan minne om ham.

Skyller kluten. Ser seg rundt. Alt i orden.

Ingen vil oppdage at en fremmed har vært her, at hun har hjulpet en ulovlig innvandrer inn i huset. Hun trenger ikke bekymre seg for politiet mer, eller den betingede fengselsstraffen som venter henne hvis hun gjør et lovbrudd igjen. – Du er trygg, Emilie, sier hun til seg selv og tar frem telefonen fra vesken.(...)

Fra Simon Stranger: *De som ikke finnes* (2014)

158 | Kapittel 8 Roman

OPPGAVER

- 2 a Skriv av personskjemaet og fyll ut om både Samuel og Emilie ut fra utdraget du har lest.
 b 🗣️🗣️ Bruk det du har fylt ut i skjemaet, og diskuter med en medelev hva slags type personer Emilie og Samuel er.
- 3 Skriv ned den setningen du likte best i utdraget, og forklar hva du likte med den.
- 4 Skriv et brev til Samuel der du tilbyr deg å hjelpe ham med det du mener han trenger i situasjonen han er i.
- 5 Når Samuel står i elva, kommer det en gutt bak ham. Skriv ned samtalen du tror vil foregå mellom de to.

Personskjema

Personen sier	Personen mener, tenker og føler	Personen gjør; valg han/hun tar	Hvordan personene ser ut

Inn i romanen

De som ikke finnes er en ganske typisk ungdomsroman. Hovedpersonene er ungdommer, og handlingen er ganske enkel. Språket er dagligdags, med korte setninger og få skildringer. Kapitlene er korte, slik at leseren får mange pauser.

Romanen er likevel litt utypisk fordi den er «vanskeligere» i oppbyggingen enn mange andre ungdomsromaner. Blant annet veksler det mellom to hovedpersoner. Romanen har dessuten to kapitler der en allvitende forteller beskriver hendelser som har skjedd før og etter hovedhandlingen i romanen. I tillegg finnes det to sider med faktaopplysninger fra en virkelig nettside midt i et av kapitlene der leseren ser handlingen gjennom øynene til Emilie.

▲ Jean-Honoré Fragonard: «Young Girl Reading», (1770). Romaner spesielt beregnet på ungdom er et ganske nytt fenomen. De første moderne romanene ble skrevet på 1700-tallet, og da var det særlig kvinner som leste dem. I dag er romanen den mest populære skjønnlitterære sjangeren.

TENK OVER

Hva symboliserer bakgrunnsfargen på omslaget?

Tittel og omslag

Da du først leste tittelen *De som ikke finnes*, tenkte du kanskje på usynlighet, død eller spøkelser? Tittelen og omslaget til boka er nøye valgt av forfatter og forlag. Tittelen kan gjerne være litt mystisk, for å vekke nysgjerrigheten vår. Hensikten er å gi et inntrykk av hvilken type roman det er, hva den handler om, og å få oss til å lese romanen.

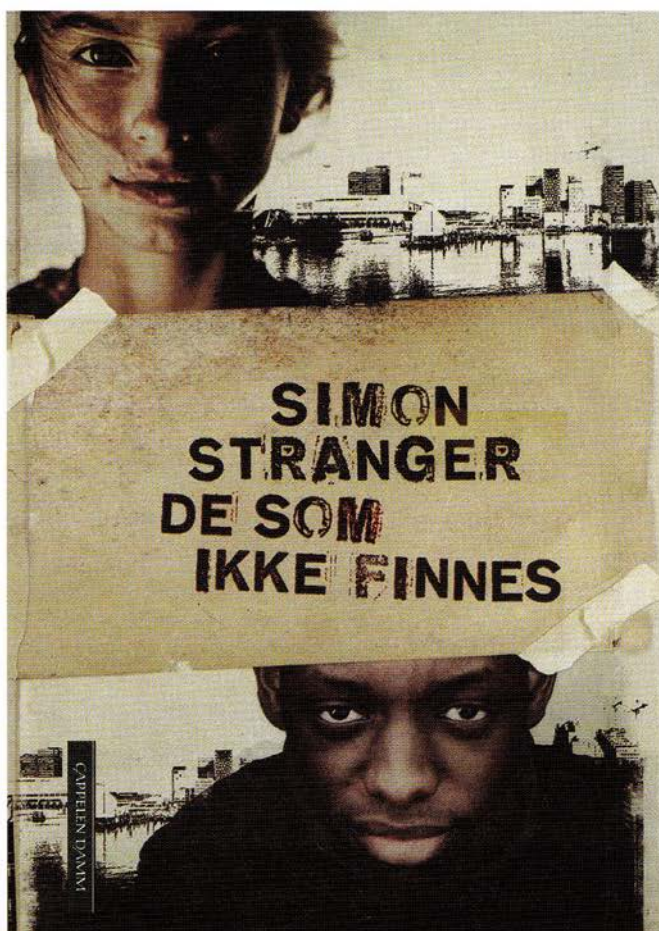
De som ikke finnes er et uttrykk som går igjen flere ganger i romanen. I eksempelteksten tenker Samuel «*Fingrene må bare verke, for heller ikke de finnes. Verkingen finnes ikke. Smerten hans finnes*

ikke.» Han føler seg usynlig. På denne måten viser tittelen til Samuels opplevelse, men også mer generelt til alle som befinner seg i Norge uten å ha lov til å være her.

Omslaget skal fortelle oss noe om romanens innhold. Omslaget til *De som ikke finnes* har bilde av to mennesker foran den nye bebyggelsen i Bjørvika i Oslo. Du skal ikke lese lenge før du forstår at det er Emilie og Samuel bildet skal illustrere. Fotografiene av de to ungdommene gir dessuten et signal til ungdom om at boka er skrevet for dem. Bildene av havneområder gir hint til hvor handlingen foregår. Plasseringen av jenta over papiret og gutten under er ikke tilfeldig. Hvorfor tror du illustratørene har valgt denne plasseringen?

På baksiden av romanen finner du «vaskeseddelen». Dette er en tekst som skal fortelle litt om hva boka handler om, og helst gjøre deg interessert i å

lese den. Dersom en roman har fått gode anmeldelser, kan disse være trykket på baksiden. Da fungerer sitatene og eventuelle terningkast som reklame for romanen.

Motiv, tema og budskap

Motivet i en roman er hovedtrekkene i det som skjer, altså en oppsummering av det viktigste i selve handlingen. Når vi skal fortelle om motivet, kommer vi derfor med et svært kort handlingsreferat.

I *De som ikke finnes* er motivet det som skjer med en gutt som kommer til Norge uten tillatelse, hvordan han kom seg fra Ghana til Norge, hvorfor han reiste, og hvordan en norsk jente reagerer på at han søker hjelp hos henne.

Tolke: å forklare det som vi må tenke oss til i en tekst

Temaet i en roman er noe vi må lete mellom linjene etter og tolke oss fram til når vi leser, og etter at vi har lest og tenker tilbake på hele teksten. Temaet er det en tekst «egentlig» eller dypest sett handler om. Eksempler kan være forbudt kjærlighet, urettferdighet eller å bli voksen. Det er typisk at temaet er noe som er viktig for alle mennesker. Ofte inneholder en roman flere temaer. I *De som ikke finnes* finner vi flere temaer, for eksempel håp, valgfrihet, urettferdighet og menneskeverd. Forfattere har til alle tider brukt vanskelige samfunnsproblemer som tema i romanene sine, slik Simon Stranger gjør når han skriver om flyktningproblematikken.

Budskapet er det vi mener forfatteren vil si oss med romanen. Det vil være knyttet til temaet i teksten, og i noen romaner finner vi tydelige argumenter for en bestemt sak. Men en roman inneholder ikke alltid et klart budskap. Når vi leser om Samuel i eksempelteksten, ser vi hvordan han er skadet og trenger hjelp, men ikke har mulighet til å søke denne hjelpen. Måten Samuel blir skildret på i teksten, antyder at budskapet er at papirløse flyktninger bør få bedre behandling i Norge.

P

MOTIV, TEMA OG BUDSKAP I ROMANER

Motiv	Motivet er handlingen i romanen, det leseren ser for seg mens han/hun leser. For eksempel kan motivene være historiske hendelser, vampyrer, mordgåter eller magiske hendelser.
Tema	Vi må tolke oss fram til temaet i romanen. Temaet er det en tekst «egentlig» eller dypest sett handler om. For eksempel forbudt kjærlighet, urettferdighet eller å bli voksen.
Budskap	Budskapet i en roman er knyttet til temaet, og vi finner det når teksten samlet sett argumenterer for en bestemt mening i en sak. Ikke alle romaner har et klart budskap.

OPPGAVER

- 6 Les utdraget fra eksempelteksten under og forklar hva du mener er motiv og tema. Finner du noe budskap? Begrunn tolkningen din.
- «Han går gjennom gatene og føler seg som et romvesen som betrakter byen utenfra, og som ser på alle menneskene.*
Alle livene deres er som livene på en annen planet.
Alle tankene deres.
Alle posene, med ferskt brød fra et bakeri, med en ny silkebluse som de gleder seg til å prøve foran speilet hjemme.
Alle veskene deres, med førerkort og VISA-kort som blir trukket på kafeer, kinoer og restauranter i Norge og i utlandet.»
- 7 a Velg en annen tittel til romanen med utgangspunkt i eksempelteksten over.
- b Se på omslaget til romanen, på side 159. Tenk deg at de to ansiktene bytter plass, og skriv et avsnitt der du forklarer hvordan betydningen blir annerledes.
- c Gå på skolebiblioteket og velg tre romaner sammen med en medelev. Se på tittel og omslag, og forsøk å finne ut hva som er motiv, tema og budskap i bøkene.
- 8 «Bokprogrammet»: Gå sammen tre og tre. En er programleder, og de to andre er debattanter med hver sin mening. (Fordel meningene på forhånd.) Til debatt:
- a Hvilket av de to omslagene til romaner av Unni Lindell liker du best?
- b Hva mener dere om aldersbestemming på omslaget, slik som i 10:12-bøkene?

P

BYGGEMÅTER FOR ROMANER**In medias res:**

Fortellingen starter midt i et spennende punkt i handlingen.

Kronologisk oppbygging:

Handlingen i fortellingen blir fortalt i den rekkefølgen den foregår.

Retrospektiv teknikk:

Fortellingen starter in medias res eller med slutten, og går deretter tilbake i tid for å forklare årsakssammenhengen.

Byggemåter for romaner

Romaner har mange fellestrekk, men byggemåten kan være ulik. Det er vanlig å dele teksten i romaner inn i deler, kapitler og avsnitt.

Enkelte ganger brukes også stjerner og ekstra linjeskift inne i kapitlene, for eksempel for å markere at det skjer et hopp i tid. *De som ikke finnes* har 31 nummererte kapitler, og i tillegg to kapitler kalt «Intermesso» (mellomspill) og «Epilog» (etterord).

I de fleste romaner må vi vente til slutten før alle sammenhengene blir forklart. Mange romaner starter *in medias res*, det vil si at de går rett inn i handlingen. Men det vanligste i romaner er at vi får en kort innledning med beskrivelser av miljø og personer før fortellingen starter. Når handlingsrekkefølgen er slik at romanen starter *in medias res*, eller kanskje til og med med slutten, så vil resten av romanen se seg tilbake i tid, slik at vi får vite hva som har skjedd før. Da ligger spenningen i å få vite hvordan og hvorfor fortellingen endte slik. Dette kaller vi *retrospektiv teknikk*. I romaner er det mest vanlig at fortellingen følger hendelsene slik de ville ha vært i virkeligheten, altså en *kronologisk oppbygging*.

Innledning

Det første kapitlet i *De som ikke finnes* begynner på denne måten:

«Bank, bank, bank.

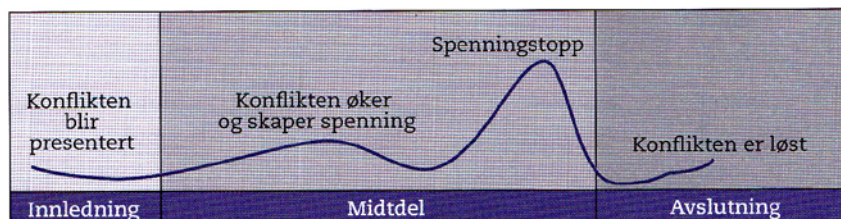
Det er tidlig på morgenen. En bandasjert hånd banker mot soveromsvinduet i et rekkehus utenfor Oslo. I rommet ligger det en jente og sover. Det er Emilie. Hun drømmer at hun sitter alene på flybussen, uten å vite hvor hun skal. Plutselig svinger bussen inn til siden av motorveien. Kjæresten hennes, Antonio, står utenfor vinduet i drømmen og slår hendene mot glasset, roper og peker bak henne. Bank, bank, bank.»

Her starter vi *in medias res*, rett inn i handlingen. I kapittel to bruker forfatteren retrospektiv teknikk og hopper tre år tilbake, og vi får historien om hvordan Emilie traff Samuel for første gang. Dermed blir leseren trukket rett inn i fortellingen først, for deretter å få forklart flere sammenhenger. De første setningene i romanen er gjerne de forfatteren arbeider mest med.

TENK OVER

Hvorfor er de første setningene så viktige i en roman?

► *Spenningskurve for fortellinger.*

I romaner finner vi en eller flere konflikter, eller problemer som må løses, som driver handlingen framover. De viktigste konfliktene i *De som ikke finnes* er hvordan Samuel skal klare seg i Norge uten støttespillere og papirer som viser hvem han er, og hva Emilie skal gjøre i forhold til Samuel. Konfliktene blir presentert i innledningen, og i romanens midtdel øker spenningen etter som personene forsøker å løse konfliktene.

Midtdel

Noveller har gjerne en spenningsstopp mot slutten, mens romaner kan ha flere mindre spenningsstopper før det siste, avgjørende høydepunktet. I romanens midtdel møter personene hindringer, eller får hjelp til å løse konflikter rundt seg.

Spenningen i en roman foregår oftest både i personenes omgivelser, og i personens tanker. Når Samuel går ut i elva, blir det ekstra spennende fordi leseren får vite hvordan han tenker. Disse ulike måtene å bygge opp spenningen på, kaller vi *ytre* og *indre spenning*.

I *De som ikke finnes* finner vi både ytre og indre spenning. Emilie sliter med samvittighets kvaler etter at hun har avvist Samuel. Samuel møter indre konflikter når han ønsker å gi opp, og ytre konflikter når han står i fare for å bli banket opp eller oppdaget. Gjennom hele hoveddelen møter Samuel og Emilie utfordringer de må løse, og spenningen stiger etter hvert som Samuel blir mer og mer modig og synlig i byen han ikke har lov til å være i.

Avslutning

I novellen finner vi ofte en overraskende eller åpen slutt. Slik er det sjelden i romaner. Det vanlige i en roman er at leseren får svar på alle ubesvarte spørsmål til slutt, og at alle konflikter blir løst. I *De som ikke finnes* blir hovedkonflikten løst i siste kapittel, og i etterordet får leseren ta avskjed med begge hovedpersonene. Vi vil ikke røpe hvordan *De som ikke finnes* slutter, men kan si at Emilie sitter igjen med flere indre konflikter.

P

INDRE OG YTRE SPENNING

Indre spenning:
Konflikter som setter i gang tanker og følelser hos personene.

Ytre spenning:
Konflikter som setter i gang hendelser utenfor personene.

164 | Kapittel 8 Roman

OPPGAVER

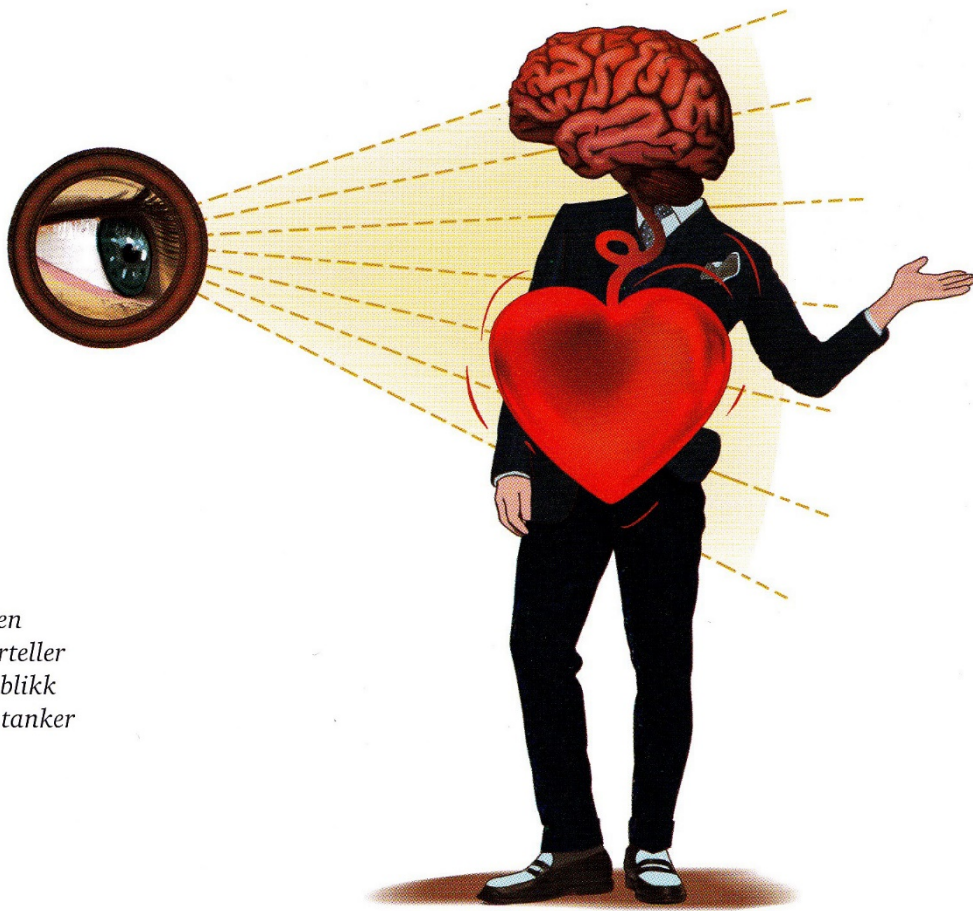
- 9 I eksempelteksten på side 156 finner du et eksempel på hopp i tid. Forklar hvordan dette hoppet blir vist i teksten.
- 10 Skriv logg fra de tre første sidene i en roman:
- a Hvordan begynner romanen? Kronologisk eller retrospektivt (*in medias res* eller med slutten)?
 - b Hvordan virker de første setningene for å få deg interessert i å lese romanen?
 - c Velg en setning du liker ekstra godt, skriv den ned og forklar hva du liker med den.
- 11 **Klar for en utfordring?** Skriv en tekst som kan være første kapittel i en ungdomsroman. Begynn med å beskrive en hovedperson som er i en svært vanskelig situasjon.

Litterære virkemidler

Forfattere har mange muligheter når de skal skrive en roman. De bruker ulike fortellemåter for å få fram motiv og tema på en best mulig måte. For leseren bør vekslingen mellom fortellemåtene virke naturlig. Når vi leser om det som har skjedd, kaller vi det *handlingsreferat*. *Tankereferat* sier oss hva personen har tenkt. *Direkte tale* blir angitt med anførselstegn eller tankestrek for at noe blir sagt, mens *indirekte tale* er å fortelle om det som blir sagt. I tillegg til disse fortellemåtene kan vi finne skildringer av miljø i romaner.

Forteller og synsvinkel

I *De som ikke finnes* har vi ingen *førstepersonsforteller* som bruker *jeg*. I stedet finner vi bruk av *han* og *hun*. Dette tyder på at vi har en *tredjepersonsforteller* som står utenfor handlingen. Fortelleren vet likevel ganske mye om hovedpersonene. La du merke til at det ble brukt to ulike skrifttyper i eksempelteksten? I begynnelsen, som er i kursiv, får vi vite hva Samuel tenker og føler: «*Han går gjennom gatene og føler seg som et romvesen*». Her sier ordet *føler* at fortelleren gir oss informasjon om noe som foregår inne i hodet på Samuel. Når skriften endrer seg, er det Emilies tanker vi får innblikk i: «*Emilie låser opp ytterdøren og går inn i gangen, nervøs for at foreldrene skal ha kommet hjem mens hun var i byen med Antonio*». Ordet *nervøs* avslører at vi er inne i hodet på Emilie, for hvem andre enn henne kan vite hvordan hun føler seg? Begge disse sitatene er eksempler på *indre synsvinkel*, fordi vi får innblikk i personenes tanker og følelser.

► Gjennom en allvitende forteller kan vi få innblikk i personenes tanker og følelser.

Fortelleren veksler stadig mellom Emilies og Samuels indre synsvinkel. Denne vekslingen mellom hvem sine tanker vi får innblikk i, fører til at kontrasten mellom livene deres blir ganske påfallende. Et kjennetegn på en *allvitende forteller* kan være at vi får innblikk i mer enn én persons tanker og følelser, for eksempel ved en slik vekslende synsvinkel som vi ser i *De som ikke finnes*. Flere steder i romanen blir det enda tydeligere at fortelleren er allvitende. Da bryter fortelleren inn med en stemme som verken er inne i hodet på Emilie eller Samuel, men som kommenterer handlingen utenfra. I kapitlet «Intermesso» ser vi et eksempel på det. Her gir fortelleren oss informasjon som verken Samuel eller Emilie kjenner til: «*Det finnes en forbindelse mellom Samuel og Emilie som ingen av dem noensinne vil få vite om. En historie fra en annen tid, før dampmaskinene og bensinen.*» En slik allvitende fortellerkommentar kan gi et overblikk og få leseren til å tenke over større sammenhenger.

P

FORTELLER OG SYNSVINKEL

Forteller	Syns- vinkel	Er fortelleren en person i fortellingen?	Innblikk i tankene til hvem?	Virkning i teksten
Førstepersons- forteller (jeg)	Indre	Person i fortellingen	Bare jeg-personen	Veldig nærhet til jeg-personen
Tredjepersons- forteller (han/hun)	Indre	Står utenfor fortellingen	Én eller flere personer	Allvitende forteller, kan kommentere handlingen. Nærhet til én eller flere personer, men litt mindre nærhet enn ved jeg-forteller.
Tredjepersons- forteller (han/hun)	Ytre	Står utenfor fortellingen	Ingens	Refererende forteller, avstand til alle personene, som et slags filmkamera

Veksling mellom forteller og/eller synsvinkel: Noen ganger kan en fortelling veksle mellom ulike fortellere og/eller synsvinkler gjennom teksten. Da må vi se på helheten for å tolke hva slags virkning vekslingen har.

Skildring

Beskrivelser av sanseinntrykk, eller skildring, deler vi gjerne inn i to grupper: *miljøskildring* og *personskildring*. Romaner kan inneholde lange skildringer av personer og omgivelsene deres. Målet med skildringen er å gi leseren en god mulighet til å leve seg inn i fortellingen, og identifisere seg med personene.

I eksempelteksten får leseren et bilde av Samuel der han vandrer hvileløst rundt i Oslo, mens magen rumler av sult:

«Forbi fortauskafeer der folk sitter med en kopp cappuccino og en smarttelefon. Noen med lukkede øyne i sollyset. Han fortsetter forbi sjapper med kebab og pizza, slik han kjenner dem igjen fra Amsterdam, og kommer til en rød mursteinskirke som ligger like ved en elv. Alt er over. Han kjenner det. YOU HAVE ARRIVED AT YOUR DESTINATION.

Samuel går over elven og rundt et veltet piletre, med grener og blader han kan gjemme seg bak. Han skyller hendene i vannet og vasker ansiktet. Solen glitrer i overflaten.»

I dette utdraget ser vi hvordan miljøskildring og personskildring kan gli over i hverandre, fordi forfatteren kan bruke miljøet til å fortelle noe om personen. Synsinntrykk dominerer i denne skildringen, og det en person legger merke til, sier mye om personen. Rundt seg ser Samuel mennesker som har det godt og som nyter livet. Han ser ikke tiggeren på hjørnet eller søppelet i gatene. Ut fra dette kan leseren forstå at han føler seg som en fremmed og leter etter et sted å gjemme seg.

► Hvordan ville du ha skildret det du ser på bildet?

P

MILJØSKILDRING OG PERSONSKILDRING

Miljøskildring er beskrivelse av omgivelser, inntrykk og stemninger. Det forteller oss ofte noe om hvordan personene har det.

Personskildring er beskrivelse av personenes utseende, bevegelser og andre ytre trekk ved personen. Den kan fortelle oss noe om hvem personene er, og hvordan de har det. Vi skildrer gjennom å formidle sanseinntrykk, det vil si det vi ser, hører og kjenner ved berøring, lukter og smaker.

OPPGAVER

- 12 Finn setninger i eksempelteksten hvor vi får vite noe om tankene til Emilie. Forklar hva du synes virkningen blir i teksten, sammenliknet med om vi ikke hadde fått vite tankene hennes.
- 13 🗨️ Lukk boka og forklar til en medelev hva slags forteller og synsvinkel eksempelteksten har. Bytt roller etterpå, og vurder om forklaringen den andre gangen ble bedre enn den første. Begrunn svaret deres.
- 14 I eksempelteksten ser du hvordan synsvinkelen skifter mellom Samuel og Emilie. Skildrer forfatteren personene på samme måte? Bruk eksempler fra teksten i svaret ditt.
- 15 Les utdraget:
«Samuel vasser uti. Først én sko, så den neste. Vannet surkler ned i sålene. Det er kaldt, som vannet i springen. Han tar et skritt til. Enda et. Står der i den slitne dressen, med vann opp til knærne.»
 - a Tegn det du ser for deg.
 - b Hvilke sanseinntrykk fortelles det gjennom i dette utdraget?
 - c Forklar med tre setninger hva forfatteren har gjort med teksten for å bygge opp spenningen.

Dialekt: språklig variasjon etter hvor man bor

Sosiolekt: språklig variasjon etter hvilken samfunnsklasse eller yrkesgruppe man tilhører

Bokstavelig: ment slik det står skrevet

Billedlig: ordene viser til noe annet, de brukes i overført betydning

Språklige virkemidler

Romanforfattere jobber med språket for å få fram en spesiell stil. Språket kan vise oss at personene er ulike, for eksempel ved å bruke ulike dialekter eller sosiolekter i direkte tale. Språket i romanen kan være humoristisk, slik som i *Doktor Proktor*-bøkene til Jo Nesbø, der alle personene har litt ulike talemåter. I eksempelteksten har kapitlene om Samuel en mer poetisk stil enn kapitlene om Emilie, for av og til kan oppsett og ordvalg minne om et dikt. Det er flere skildringer i kapitlene om Samuel, og dette gir leseren inntrykk av at det som skjer med Samuel, er viktigst.

Ved å bruke språklige bilder som *metafor*, *sammenlikning*, *kontrast* og *symboler* kan forfatteren gi oss «nøkler» til å tolke tema og budskap i romanen. Tittelen *De som ikke finnes* viser til den livssituasjonen papirløse flyktninger er i. Dermed fungerer tittelen som en slags metafor, et språklig bilde. Samuel og andre papirløse flyktninger er selvsagt ikke usynlige i bokstavelig forstand, men i billedlig forstand. De er uttrykk for et problem mange i samfunnet ikke ønsker å se eller snakke om. Når Samuel ser rundt seg, legger han merke til de store kontrastene mellom ham selv og omgivelsene. På denne måten kan leseren også få øynene opp for disse kontrastene.

Symboler er et mye brukt virkemiddel i lyrikk og noveller. I romaner finner vi også symboler. I eksempelteksten viser ordene «mørke» og «vann» til hvordan Samuel føler seg, og kanskje også hva han har planer om å gjøre. På denne måten har de symbolsk betydning.

P

SPRÅKLIGE BILDER I ROMANER

Språklig bilde	Definisjon	Eksempel i romanen
Metafor	Et språklig bilde der du tar et ord og flytter det til en annen del av språket, slik at det får ny betydning. For eksempel: <i>Månen er en gul ost.</i>	«De som ikke finnes»
Sammenlikning	Et språklig bilde med ordet «som», «-aktig» osv. For eksempel: <i>Frida er flyktig som en sommerfugl.</i>	«Han går gjennom gatene og føler seg som et romvesen som betrakter byen utenfra.»
Kontrast	Å vise motsetninger mellom to ting, for eksempel dag og natt.	Samuel er sulten og skitten, men rundt seg ser han «Alle posene, med ferskt brød fra et bakeri, med en ny silkebluse som de gleder seg til å prøve foran speilet hjemme.»
Symbol	Et ord som inneholder mye mening. F.eks. kan et rødt hjerte være symbol for kjærlighet, mens ordet «rød» også kan bety varm eller farlig.	mørke, vann

OPPGAVER

16 a I beskrivelsen av Samuel som går ut i elva, er det med et piletre. Finn ut hva piletreet kan symbolisere, og skriv et kort dikt om et piletre.

b Skriv ned tre sammenlikninger du mener passer om Samuel, men som ikke er med i eksempelteksten.

Troverdighet og originalitet

TENK OVER

Hvis Supermann plutselig hadde flydd inn og trukket Samuel opp av elva, ville du synes det var en troverdig fortelling?

Mange romaner tar utgangspunkt i virkelige hendelser i samtiden eller i historien. I historiske romaner kan forfatteren bruke vitenskapelige kilder som bakgrunnsstoff, men står fritt til å dikte inn personer og hendelser. Selv om leseren vet at alt ikke er sant, kan slike romaner gi oss et inntrykk av hvordan det kan ha vært for mennesker å leve i en annen tid.

Forfatteren kan ta utgangspunkt i myter eller eventyr, og skape en ny verden i romanen. Romanformen gir forfatteren stor frihet til å skape et eget univers, nye språk og vesener ingen har sett. Så lenge handlingen er bygd opp på en forståelig måte, godtar leseren at det skjer ting i romanen som ikke er mulig i virkeligheten.

De som ikke finnes er ikke en sann historie. Likevel kan alt som blir beskrevet i romanen, skje i virkeligheten. For å understreke troverdigheten har forfatteren til og med oppgitt kilden www.papirlose.no på tittelbladet.

Det er viktig for leseopplevelsen at vi tror på fortellingen i romanen. Det betyr ikke at det som skjer, trenger å være mulig eller sannsynlig i virkeligheten, men vi må godta det som skjer. Selv om handlingen i romanen foregår i en fantasiverden, må den følge visse regler.

Selv om leseren har forventninger til hva som vil skje i romanen, er det viktig at fortellingen er original. Dersom vi kjenner igjen handlingen tidlig i boka, og forstår hvordan alle konfliktene vil utvikle seg, er det ikke alltid like spennende å lese videre. En roman som er del av en serie, må gjerne følge oppskriften til de andre romanene i serien, men også tilføre noe nytt. Om vi synes romanen er original eller ikke, henger ofte sammen med personlig smak og hva vi har lest før.

Hvilke romantyper liker du?

▲ Fra Todd Brownings film *Dracula* (1931), med Bela Lugosi i hovedrollen som grev *Dracula*.

Når biblioteket plasserer ungdomsromanene etter tema, bruker de ofte kategoriene spenning, fantasi og kjærlighet. Romanene for voksne er som regel delt i to kategorier: krim og skjønnlitteratur, selv om begge deler egentlig er skjønnlitteratur.

Gjennom litteraturhistorien har forskjellige romantyper vært på moten til ulike tider. Romaner med vampyrer og trollmenn kommer stadig igjen. Det samme gjør dystopier, romaner som skildrer skremmende samfunn i framtiden, for eksempel diktatur, miljøsammenbrudd eller verdens undergang. Den mest populære romantypen i verden er krim. Krim er forkortelse for kriminalroman, og handler oftest om et eller flere mord som skal oppklares.

De fleste av oss har en eller flere romantyper vi liker bedre enn andre. Dersom du er

usikker på hva du vil like, er det lurt å be bibliotekaren anbefale en bok for deg, eller lese bokanmeldelser på nett eller i avis for å se hva andre anbefaler.

Romanserier

Det som er spesielt med romanserier, er at fortellingen ikke er slutt når romanen er slutt, men den fortsetter i neste bok, og neste bok deretter igjen. Handlingen i hver roman er ofte bygd opp på ganske lik måte. Når du har lest så mange bøker i en serie at du «avslører» komposisjonen, kan du synes at det blir litt kjedelig. Noen forfattere klarer likevel å overraske oss med noe nytt og spennende i hver bok i serien, og gi oss lyst til å lese hele serien en gang til.

De som ikke finnes er den siste romanen i en serie på tre, en såkalt *trilogi*. De tre bøkene er bygd opp på ulike måter, og Emilie og Samuel har ikke like stor plass i alle bøkene. Simon Stranger tar opp tre viktige samfunnsproblemer gjennom bøkene: båtflyktninger, barnearbeid og papirløse innvandrere.

Trilogi: tre romaner som sammen utgjør en bokserie

OPPGAVER

- 17 Skriv en tekst som kunne vært utdrag fra en roman, der vi befinner oss i en normal verden, men der hovedpersonen har en spesiell overnaturlig evne ingen må få vite om. Tittel: «Jeg vil bare være en normal person»
- 18 Skriv en tekst som kunne vært siste kapittel i en roman i en serie. Avslutt historien samtidig som du legger opp til at leseren får lyst til å lese neste bok i serien.
- 19 Tenk over hvilke romaner du har lest eller blitt lest for i ditt liv, og hvilke du har likt best. Hvilken type romaner liker du best? Skriv et avsnitt.
- 20 Bruk Internett og se hvor mange romaner du kan finne der motivet har med vampyrer å gjøre. Skriv dem ned på en liste.
- 21 Lag en presentasjon av en romanserie og vis den for klassen. Ta med litt om minst tre bøker i serien, og forklar likheter og forskjeller mellom dem.

Å skrive om en roman

Sitatlogg: Når du underveis i lesingen skriver ned utdrag du liker godt eller mener er viktige i romanen. Noter alltid sidetall ved siden av sitatet.

Når du skal skrive om en roman du har lest, kan du bli bedt om å skrive en *anmeldelse* eller en *analyse*. En anmeldelse er en forholdsvis kort tekst, og den er mer subjektiv enn en analyse. Det vil si at du skriver ut fra din personlige leseopplevelse. En analyse er en lengre tekst, og likner mer på en fagartikkel. En analyse kan være skrevet i et personlig språk, men det er viktig å huske på at analysen må presentere fakta som leseren kan gå inn i romanen og sjekke at stemmer. I en analyse må du tolke litterære og språklige virkemidler, vise hvordan teksten er bygd opp, og gjøre rede for det du mener er tema og budskap i romanen.

Uansett om du skal skrive anmeldelse eller analyse, er det en fordel om du noterer og skriver logg mens du leser. Sitatlogg er svært nyttig, for du bør ha med eksempler fra romanen i begge teksttypene.

Anmeldelse

En anmeldelse er en tekst som omtaler og vurderer for eksempel en bok, en konsert, en film eller et dataspill. Profesjonelle anmeldere er gjerne eksperter på det de anmelder, og derfor stoler mange på deres mening. Men anmeldelse er en subjektiv sjanger, og gir bare uttrykk for hva den enkelte anmelderen mener.

Når du skal skrive en anmeldelse av en roman, er det din personlige mening som skal komme fram. Du kan skrive om hvordan du opplevde å lese romanen, og hva du syntes om den. Samtidig er

P

Å ANMELDE EN ROMAN

- Tenk igjennom dette før du begynner å skrive:
 - Hvem er det du vil henvende deg til?
 - Hvor passer det å publisere anmeldelsen din?
- Samle informasjon om boka du skal anmelde.
- Ta notater mens du leser. Bruk gjerne sitatlogg.
- Sett opp en disposisjon med innledning, hoveddel og avslutning. Sorter momentene du vil ha med i de ulike delene.
 - I **innledningen** presenterer du boka du skal anmelde.
 - I **hoveddelen** skriver du et kort referat av handlingen. Ikke røp slutten! Her kan du også si noe om særtrekk, litterære virkemidler, tema og budskap. Til slutt i hoveddelen skal du fortelle hvordan du vurderer romanen: Hvordan var leseopplevelsen din? Er romanen original og troverdig? Husk å begrunne meningene dine: Hvorfor var det bra? Hvorfor var det mindre bra?
 - I **avslutningen** skal du avrunde med en konklusjon, en «dom» over boka du anmelder. Vil du anbefale den til andre eller ikke?
- Lag en tittel som sier noe innholdet i teksten din, og som vekker leserens interesse.
- Lag en faktaboks som passer til anmeldelsen din.

det en forutsetning at du har kunnskap om romanen du skal anmelde, og at du begrunner meningene dine.

For å skrive en god anmeldelse må du sette opp en disposisjon med innledning, hoveddel og avslutning. Bruk tid på å ordne punktene du vil ha med i anmeldelsen din, slik at det blir en tekst som henger godt sammen. I en anmeldelse trenger du ikke å gå grundig gjennom oppbyggingen og alle virkemidlene i romanen. Likevel vil et par sitater fra romanen og eksempler fra handlingen gjøre det lettere for leseren å forstå hva du mener.

F

TIPS

Skal du skrive om en roman i fordypnings-emnet? Se side 35.

Romananalyse

En romananalyse er en lengre tekst som gjør rede for hvordan en roman er bygd opp, og hvilke litterære og språklige virkemidler som er brukt. En analyse skal være mest mulig objektiv og bygge på fakta. Samtidig er det tolkningen din av det teksten dypest sett handler om, altså temaet og budskapet, som er det mest interessante å lese om.

Når du undersøker virkemidlene i teksten og kommer med dine tolkninger, er det viktig at du ikke «overtolker». Det vil si at du ikke kan velge fritt hvordan du for eksempel skal tolke et symbol. Du må finne ut om tolkningen din stemmer overens med andre tolkninger av det samme symbolet.

Mens du leser, bør du ta noen notater. Da blir det enklere å finne tilbake til de stedene i boka som du vil bruke i analysen. Etter at du har lest romanen, bør du vurdere hva du vil fokusere på i teksten din. Er det noen virkemidler som er spesielt framtreddende? Hvis en roman for eksempel inneholder mange miljøskildringer, bør du si noe om det. Velg ut de virkemidlene som er mest aktuelle å analysere i den romanen du har valgt.

P

Å SKRIVE EN ENKEL ROMANANALYSE

- Tenk igjennom dette før du begynner å skrive:
 - Hvem er det du vil henvende deg til?
 - Hva handler romanen om?
 - Hvordan kommer dette fram?
 - Hva vil forfatteren med teksten sin?
- Ta notater mens du leser. Bruk gjerne sitatlogg.
- Velg hvilke virkemidler du vil fokusere på i analysen din.
- Sett opp en disposisjon med innledning, hoveddel og avslutning. Sorter momentene du vil ha med i de ulike delene.
- I **innledningen** presenterer du romanen du skal analysere. Ta med romanens tittel, forfatter, forlag og utgivelsesår. Du kan også ta med følgende: Hvilken type roman er det? Er den en del av en serie? Har forfatteren skrevet andre liknende bøker, eller er han/hun kjent for andre ting? Hva fikk deg til å velge denne romanen?
- I **hoveddelen** skal du analysere romanen.
 - **Innholdsreferat:** Begynn med en kort oppsummering av handlingen i romanen. Ta bare med det viktigste, slik at en som ikke har lest boka, også forstår analysen din.
 - Beskriv hvordan romanen er bygd opp, og de viktigste litterære og språklige virkemidlene:
 - Hva kan du lese ut av tittel og omslag?
 - Hvordan er romanen bygd opp? Kronologisk, i medias res eller retrospektivt? Finner du hopp i tid eller mellom steder?
 - Hvordan er spenningskurven?
 - Hvordan er avslutningen? Ble alt løst, eller er det en åpen slutt?
 - Hvilke konflikter driver handlingen framover?
 - Hvilken forteller og synsvinkel er brukt?
 - Finner du personskildringer og miljøskildringer? Bruker forfatteren været eller naturen for å skape stemning?
 - Var språket i romanen lett å lese? Hvilke språklige særtrekk fant du i romanen?
 - Hvordan bruker forfatteren språklige bilder som metafor, sammenlikning, kontrast og symbol?
 - Er romanen troverdig?
 - **Tolk tema og budskap:** Hvilke temaer fant du i romanen? Tror du forfatteren har et budskap til leserne? Har boka en moral du støtter?
- I **avslutningen** skal du gi en kort oppsummering av det du har funnet ut om romanen i hoveddelen.
- Lag en tittel som sier noe om romanen eller innholdet i teksten din.
- Husk:
 - Saklig språk.
 - Inndeling i gode avsnitt som begynner med en temasetning.
 - Oppgi eventuelle kilder.

OPPGAVER

- 22 Skriv en anmeldelse av en roman du har lest, og publiser den som lydfil eller tekst på Internett.
- 23 Les dette utdraget fra Erlend Loes roman *Naiv.Super.*:
- «Jeg har to venner. En god og en dårlig. Og så har jeg min bror. Han er kanskje ikke like sympatisk som meg, men han er ok. Jeg låner min brors leilighet mens han er bortreist. Det er en fin leilighet. Min bror har en del penger. Gud vet hva han driver med. Jeg har fulgt litt dårlig med på det. Han kjøper eller selger noe. Og nå er han ute og reiser. Han fortalte hvor han skulle. Jeg har skrevet det ned. Det kan ha vært Afrika.»*
- a Forklar hvilken forteller og synsvinkel som er brukt i utdraget.
- b Beskriv språket i utdraget.
- c Beskriv hovedpersonen ut fra det du får vite gjennom synsvinkel og språk i utdraget.
- 24 Klar for en utfordring?
- a Finn en analyse av *Naiv.Super.* på Internett, helst skrevet av en elev.
- b Sammenlikn analysen du har funnet, med det du selv har kommet fram til i oppgave 23, og med oppskriften «Å skrive en enkel romananalyse» på side 173.
- c Grei ut om du synes teksten du fant, oppfyller kravene til en god romananalyse.

P

Å lese en roman	Hva fant jeg i teksten?
Hvem har skrevet romanen, og når er den skrevet?	
Tittel og omslag	
Hvilken type roman er det?	
Motiv: handlingsreferat	
Byggemåte: spenningskurve	
Byggemåte: kronologisk, in medias res, retrospektiv teknikk	
Hvilke konflikter driver handlingen framover?	
Forteller og synsvinkel	
Miljøskildringer og personskildringer	
Språklige bilder: metaforer, sammenlikninger, kontraster, symboler	
Tema og budskap	
Troverdighet og originalitet	
Egen mening	

I mål?

- Hvilke hovedforskjeller er det mellom romaner og noveller?
- Hva kan omslaget og tittelen si oss om en roman?
- Hvordan er en roman bygd opp?
- Fortell klassen om motiv, tema og budskap i en roman du har lest.
- Hvilken funksjon har skildringene i en roman?
- Hva er forskjellen mellom en anmeldelse og en analyse av en roman?

T

INN I TEKSTENE

- Knut Hamsun: *Victoria*, side 342
- Sigrid Undset: *Kransen*, side 351
- Erlend Loe: *Naiv.Super.*, side 357
- Helga Flatland: *Bli hvis du kan. Reis hvis du må*, side 363
- Sunniva Relling Berg: *Utfor*, side 367
- John Green: *Faen ta skjebnen*, side 374

LOKUS

PÅ NETT

På elevnettstedet kan du finne disse ressursene til kapitlet:

- Læringsplakatene
 - Kapittelquiz
 - Vurderingsskjemaene
 - Digitale oppgaver
- www.lokus.no/direkte/fabel/